

З ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ КОНСЕРВАТОРІЇ – НМАУ ІМ. П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

Копиця М. Д.

ІСТОРІЯ АКАДЕМІЇ У ПОСТАТЯХ ЇЇ КЕРІВНИКІВ

Згідно з новими історичними дослідженнями, Перша світова війна стала не календарним, а історичним початком нової доби у світовій історії, яка завершилась 1991 року з падінням Берлінського муру й утворенням нових геополітичних реалій. Набула нових історичних, соціально-культурних вимірів і Україна. У такому своєрідному історичному контексті 1913 року в Києві було відкрито вищий музично-мистецький навчальний заклад. Академік С. Б. Кримський обґрунтував «ідеологію лицарства», яка кореспондує з генетико-соціальним типом України. Учений нагадує про добу епохи Руїни, коли після тривалої боротьби Богдан Хмельницький довів неправомірність збройних розв'язань національних конфліктів. Надходить час, коли в історичному поступі набувають першорядного значення культурні і духовно-моральні цінності. Таку роль відіграла протягом століття Київська консерваторія, яка формувала духовні потреби, плекала яскравих музикантів.

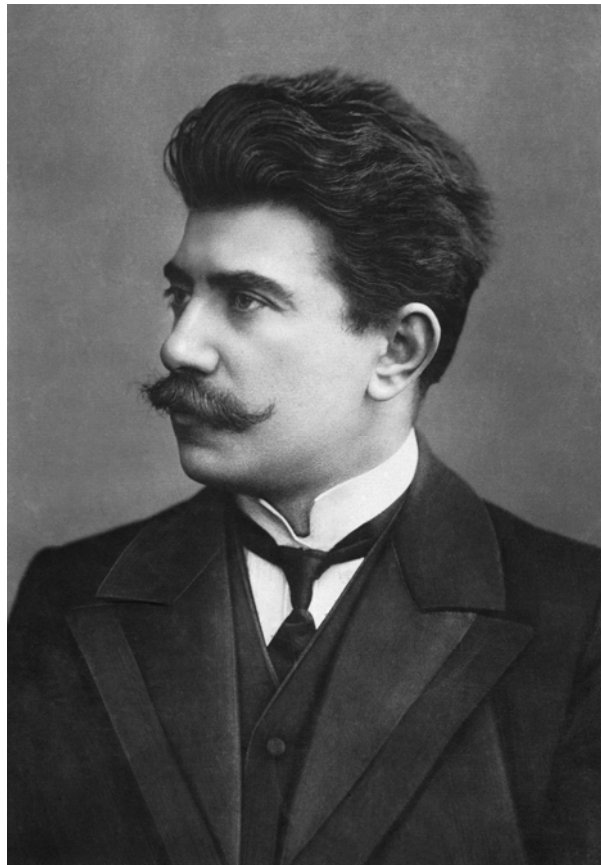
Національна музична академія України впевнено долає труднощі завдяки потужному моральному і духовно-мистецькому потенціалу, набутому протягом цього нелегкого історичного періоду професорсько-викладацьким колективом на чолі з видатними особистостями, якими були її ректори. Їх фанатична відданість справі, шляхетність, професіоналізм, надійність у людських взаєминах допомагали переборювати перешкоди і здобувати перемоги. Історія навчального закладу зберігає імена керівників-реформаторів, які виробили модель вищої музичної освіти в Україні, створили унікальну духовну ауру – музично-мистецьке середовище, у якому відбувалися становлення і розвиток національних творчих шкіл. Протягом століття Консерваторія виховувала творчих особистостей найвищих моральних і етичних цінностей, учила їх відповідати прагматичним запитам, зважувати своє життя на терезах справедливості, а не комерційного успіху, вважати музичну культуру складовою загального духовно-мистецького простору. Такими відданими справі були перші керівники Київської консерваторії: Володимир В'ячеславович Пухальський, Рейнгольд Моріцович Глієр, Фелікс Михайлович Блюменфельд, Костянтин Михайлович Михайлов. Їм випала історична місія заснувати нову інституцію, закласти фундамент розвитку музичної освіти. В. Пухальський і Р. Глієр сформували особливий колектив педагогів (О. Кошиць, Б. Яворський, Г. Нейгауз, П. Коханський, Г. Беклемішев), створили програмне забезпечення для класів теорії і композиції, камерного ансамблю, регентури, оперно-симфонічних відділів, реформували загальне навчання.

Крім професійного навчання, студенти і педагоги брали активну участь у виконавській діяльності, впливаючи на музично-естетичні смаки киян. За їх участю відбулися прем'єра Першого фортепіанного концерту С. Прокоф'єва, масштабне відзначення роковин О. Скрибіна, серія тематичних концертів із творів Р. Вагнера тощо.

Реформи здійснювались у складних умовах часів Першої світової війни, революцій, переворотів, громадянської війни. У тогочасних щоденникових записах Р. Глієра зафіксовані його директорські функції – перебудова навчальних приміщень, підготовка програм і планів, турбота про пенсійне забезпечення, концертна практика, фінансова політика, евакуація колективу до Ростова і повернення його через півроку, звільнення студентів від військового обов’язку...

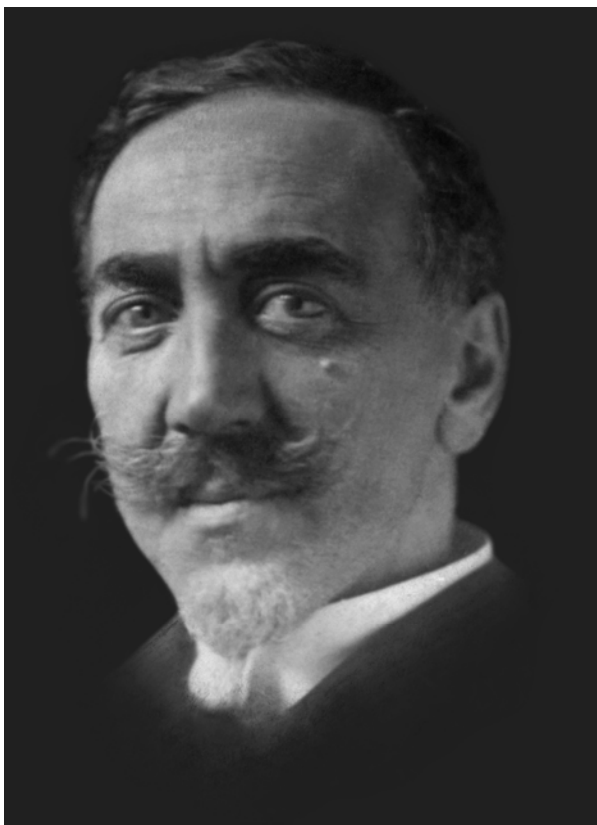
Володимир В’ячеславович Пухальський.

Рейнгольд Моріцович Глієр.

Фелікс Михайлович Блюменфельд і Костянтин Михайлович Михайлов, перебуваючи на посаді директора у першій половині 20-х років, захищали попередні здобутки у не менш драматичних ситуаціях. *«Ніхто не звертав жодної уваги на консерваторію, – згадував Костянтин Миколайович, – ніхто в неї не заглядав, не пред’являв жодних претензій, її просто не помічали – і це було добре. Не до жиру, бути б живим»*¹. Політичні і соціальні ситуації швидко змінювались, та Консерваторія здійснювала випуски студентів за будь-яких обставин. Щоб вижити матеріально, викладачі брали участь у концертах для бійців різних армій. Крім того, Консерваторія спільно з іншими культурними інституціями розробляла нові освітні методики, нову модель вищої школи, її зв’язків із профспілковим, студентським рухом, товариством працівників культури (РАБІС).

¹ Михайлов К. Из истории Киевской консерватории / К. Михайлов // Академія музичної еліти. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 73.

Фелікс Михайлович Блюменфельд.

Костянтин Михайлович Михайлов.

Не можна без хвилювання читати відкритий лист дирекції, місцевому, студентства від 1923 року про роботу персоналу Консерваторії, змушеного виживати, «не отримуючи винагороди, живучи продажем своїх останніх речей, існуючи напівголодним»¹. Резолюція заступника голови музичного комітету тільки підтверджує факт катастрофічного стану Київської консерваторії, найкращої в Україні: «Необхідно терміново переказати гроші, інакше консерваторія абсолютно розвалиться. Цілий ряд професорів уже виїхав з Києва, і ми втрачаємо кращих спеціалістів»².

Та незважаючи на суворі соціально-політичні реалії, Консерваторія послідовно обстоювала свої громадянські і мистецькі позиції, здійснюючи реформи, загоюючи рани, надолужуючи втрати, виховуючи справжніх професійних музикантів, дбаючи про майбутнє музичної освіти. Саме такими корисними нововведеннями стали для Консерваторії, яка на той час мала назву музичного технікуму, творчі зв'язки з Музично-драматичним інститутом імені М. Лисенка, який здолав складний шлях свого становлення: від музично-драматичної школи, заснованої М. Лисенком, як унікальної установи з розвитку української національної культури для широких верств суспільства. Працювати було нелегко, адже українізація мала бути прихованою. «Вся українська інституція, – напише пізніше М. Грінченко, – і особливо культурна, була під вічним підозрінням і на шляху її роботи було чимало тернів і скорпіонів»³.

¹ Письмо дирекции и месткома Киевской консерватории в Харьковский Губфинотдел. – Миський архів Києва. – Ф. 810. – Оп. I. – Од. зб. 15.

² Там само.

³ Грінченко М. Музично-драматичний інститут ім. Лисенка у Києві: Коротка історія його розвитку / М. Грінченко // Державний музично-драматичний інститут ім. Лисенка: 1903 – 1918 – 1928. – К., 1928. – С. 3.

І все ж, 10-річчя (1928) випробувань, зміни директорів, пошуків оптимальних форм мистецької освіти увінчалось об'єднанням двох найпотужніших ліній – національно-демократичного мистецтва, яке ґрунтується на народних традиціях Музичного драматичного інституту імені М. В. Лисенка, і класичного, академічного мистецтва, яке плекала Консерваторія.

Розгорнути потужну організаційно-творчу роботу у 30-і роки і не втратити традицій у часи воєнного лихоліття випало Абраму Михайловичу Луферу, видатному музиканту, піаністу, педагогу, громадському діячеві, людині цілеспрямованої волі і невтомної енергії. За керівництва А. Луфера, Консерваторія стала провідною установою в системі мистецької освіти свого часу, у якій було збільшено кількість фахових напрямів підготовки студентів, відкрито нові кафедри, факультети, творчі підрозділи, аспірантуру.

Михайло Абрамович Луфер.

Уральської консерваторії, очолюваної учнем Р. Глієра, киянином Маркіяном Фроловим, були затверджені членами художньої ради, крім А. Луфера, С. Богатирьов, М. Грінченко, Д. Євтушенко, Матв. Гозенпуд, К. Михайлов, Г. Курковський, Г. Нейгауз (з грудня 1942 до березня 1944) та М. Друскін (1943).

У роки Другої світової війни діяла ще одна Київська консерваторія – у столиці України, окупованій німецькими військами. Ці сторінки в історії нашого закладу мало досліджені, вони сповнені драматизму, яким визначалася й доля студентів та профе-

Починаючи з другої половини 30-х років, зазнала змін структура профільних факультетів і кафедр: крім фортепіанного (декан А. Янкелевич), оркестрового (Г. Пекер), вокального (Д. Євтушенко) факультетів з кафедрами спеціального фортепіано (завідувачі А. Луфер і К. Михайлов), струнно-смичкового (Д. Бертсьє), духових і ударних (В. Яблонський), двох вокальних (О. Муравйова і Ф. Дроздо-Панаєв), історико-теоретичного і композиторського відділення. Ці відділення діяли від часу відкриття Консерваторії, а 1934 року були остаточно сформовані історико-теоретичний і композиторський факультети (завідувачі А. Ольховський і Б. Лятошинський). Відкрито кафедру народних інструментів. Поступово навчальний заклад виріс на великий *«музичний комбінат-десятирічку, училище і консерваторію»* (А. Луфер), тобто на потужний заклад з усталеною триступеневою музично-мистецькою освітою.

Очолювана А. Луфером Консерваторія пережила грізні роки евакуації до Свердловська, де у приміщенні

сорів. Очолювана спочатку одним із провідних професорів В. Івановським, пізніше – Остапом Миколайовичем Лисенком (за спогадами очевидців, архівними документами), Консерваторія працювала під назвою Музично-драматична консерваторія.

Унаслідок вибухів на Хрещатику і пожежі, яка тривала більше 10 днів, центр Києва перетворився на руїну, усі приміщення, близько 100 роялів, орган, оркестрові інструменти, нотна і книжкова бібліотеки, декорації і реквізит, костюми оперної студії згоріли. Починаючи з жовтня 1941 року, Консерваторія почала працювати на умовах самооплатності у приміщенні школи № 57 по вулиці Прорізній.

У роки окупації викладачі і студенти зазнали облав, ув'язнень, розстрілів, вивезення на роботи до Німеччини, але і в такий драматичний час заняття не припинялися. У листопаді 1943 року підпільниця І. Хорошунова записала у щоденнику: *«Прекращены занятия со студентами, а 1 января консерватория законсервирована. Для сохранения имущества оставлены восемь или девять человек, среди них О. Лысенко и Нюся [О. Шреер-Ткаченко – М. К.] как заведующая библиотекой. Из преподавателей двадцать два человека оставлено...»*¹. Серед інших звільнили Марію Тессейр, навчатись залишилось 60 студентів. Під час окупації загинуло багато викладачів і студентів, життя митців складалось тяжко, але вони творили, виховували студентів на засадах високого професіоналізму. Саме тому ці роки не стали втраченими для української культури.

Протягом 1944/1945 навчального року Консерваторія відновила свою роботу – усе треба було починати спочатку: було облаштовано приміщення по вулиці Ярославів вал (тоді – Ворошилова, 38), відновлено фінансування, надійшла допомога від консерваторій Харкова, Львова, Москви. Збирали бідний інвентар, та головне, – протягом липня-серпня 1944 року сформували професорсько-викладацький і студентський склад: 116 викладачів і 317 студентів, що загалом становило довоєнний рівень.

У наступні повоєнні роки Консерваторію очолювали Олександр Гнатович Климов та Андрій Якович Штогаренко, які організовували колективну роботу з відбудови Хрещатику («Любий братику, мила сестронько, попрацюймо на Хрещатику» П. Тичина). У цей час було сформовано найавторитетніший професорсько-

Олександр Гнатович Климов.

¹ Хорошунова И. Киевские записки. 3 января 1943 г. / Ирина Хорошунова. – ЦДАВОВ України. – Ф. 5270. – Оп. 1. – Од. зб. 8.

викладацький склад, здійснювалася концертна діяльність, студентські бригади обслуговували військові формування (аж до Берліна), було організовано кабінет-музей М. Лисенка (1952) на чолі з Остапом Миколайовичем Лисенком, відкрито кафедру історії української музики (завідувач – П. Козицький), кафедру оперної підготовки, розгорталася науково-дослідна, виконавсько-методична робота, відновлено аспірантуру, підготовлено перших кандидатів і докторів наук, створено підручники, хрестоматії, студенти брали участь у всесвітніх фестивалях молоді, здобували перемоги на міжнародних конкурсах.

Андрій Якович Штогаренко.

старшого покоління – Б. Лятошинського, Л. Ревуцького, І. Паторжинського, М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, Н. Рахліна, В. Тольби, Г. Верьовки, Е. Скрипчинської, В. Яблонського, М. Вериківського. У 60-і роки мистецьке життя

Колектив навчального закладу пережив і п'ять років тяжких випробувань часів сталінізму (1948–1953). Були піддані різкій критиці, звільнені з роботи, виїхали з Києва багато яскравих педагогів, несправедливо звинувачених у «формалізмі», «космополітизмі». Не витримавши такого тиску, померли Абрам Луфер, Михайло Скорульський, Марфа Крохмаль. «<...> Як композитор я помер, а коли воскресну, – не знаю», – написав Борис Лятошинський, звільнений з посади завідувача кафедри композиції, звинувачений у формалізмі його Третьої симфонії¹. У 1949 році було звільнено 18 найкращих педагогів, серед них – музикознавці Лія Хінчин, Маріанна Гейліг; фольклорист Мойсей Береговський; виконавці Самуїл Дайч, Олександр Едельман, Юлія Будницька, Роман Гіндін, Лариса Поляк, С. Корн, В. Дьяконенко² та інші. Загоюючи рани, Консерваторія оживала і рухалась уперед. За ректорства А. Я. Штогаренка для навчального закладу було надано інше приміщення – у центрі Києва (1957).

Високий творчий тонус життя Консерваторії протягом 50–60-х років пов'язаний не тільки з діяльністю масштабних постатей, митців-професорів

¹ Лист Б. М. Лятошинського до Р. М. Глієра від 2 травня 1948 р. // Борис Лятошинський. Епістолярна спадщина: у 2 т. – Т. 1: Борис Лятошинський – Рейнгольд Глієр. Листи (1914–1956) / розшифр., упор. вступ. ст., комент. та прим. М. Копиці; ред. О. Голинська; гол. консульт. і хранитель архіву Б. Лятошинського І. Царевич. – К.: [Задруга], 2002. – С. 358.

² С. Корн, В. Дьяконенко – імен з'ясувати не вдалося.

визначалося і творчістю нової генерації талановитих митців, вихованих у славетному закладі – молодих учених, виконавців-лауреатів всесоюзних і міжнародних конкурсів. Яскравими творчими злетами колектив закладу зустрів 50-річчя Консерваторії, яку поздоровляли не тільки музичні заклади країни, а й видатні музиканти світу.

Дух новаторства, творчі починання характеризували діяльність ректорів-реформаторів – академіків Івана Федоровича Ляшенка та Олега Семеновича Тимошенка, які вдосконалили навчальний процес у Консерваторії-академії. Про діяльність Івана Ляшенка М. Скорик згадує так: «Ставши проректором консерваторії, він дуже цікавився людьми молодими, талановитими, здібними, які могли би працювати в Консерваторії. Починаючи від 1966 року, Ляшенко провів колосальну роботу по залученню цікавих і відомих музикантів»¹. Зміцнення наукового потенціалу, зокрема мідієвістики, відкриття нових кафедр, залучення до співпраці непересічних музикантів сучасності стало *credo* Ляшенка-керівника. За пультом студентського оркестру стояв М. Ростропович, а майстер-класи з композиції проводив А. Хачатурян, із фортепіано – Т. Кравченко, солістами були учень Д. Ойстраха О. Криса та учень Л. Власенка М. Сук.

Іван Федорович Ляшенко.

Микола Кіндратович Кондратюк.

¹ Скорик М. Київ 60-х та І. Ф. Ляшенко / М. Скорик // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 16 : Культурологічні проблеми української музики (наукові дискурси пам'яті академіка І. Ф. Ляшенка. – К., 2002. – С. 53.

Однак ці демократичні процеси у сфері культури на початку 70-х років почали активно блокувати консерватори від культури, зазнала переслідувань молодь за акції біля пам'ятника Т. Шевченка, чинилися перепони демонстрації фільму «Білий птах з чорною ознакою» Ю. Ілленка з музикою Л. Грабовського, відбулися арешти й ув'язнення І. Дзюби, Є. Сверстюка та інших.

Після звинувачення П. Шелеста в націоналізмі було звільнено багатьох працівників відділів культури, редакторів журналів, ректорів вищих навчальних закладів. Не оминула ця доля І. Ляшенка: йому пригадали активну національну діяльність закладу, постановку студентами лялькового театру «Вертеп» і, звичайно, новорічний капустак, у якому угледіли антирадянські протести і заклики. Яскравого, креативного ректора-реформатора Івана Ляшенка було звільнено з посади. *«На його місце прийшов вокаліст, – згадує М. Скорик, – М. Кондратюк, який перекреслив усе те, що робив Ляшенко. Він вигнав О. Крису, М. Чайковську, Т. Кравченко, і навіть Ольгу Пархоменко, прекрасну скрипальку. Зараз ці музиканти мають світове визнання»*¹.

Олег Семенович Тимошенко.

Володимир Іванович Рожок.

¹ Скорик М. Київ 60-х та І. Ф. Ляшенко / М. Скорик // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 16 : Культурологічні проблеми української музики (наукові дискурси пам'яті академіка І. Ф. Ляшенка. – К., 2002. – С. 56.

На щастя, у роки перебудови і проголошення суверенної Української держави відродилися й утвердилися демократичні національно-патріотичні пріоритети Музичної академії, які відновлював Олег Семенович Тимошенко. За два десятиліття він створив умови для подальшого згуртування найкращих мистецьких сил, збереження славетних традицій, педагогічного досвіду, для сміливих новацій та експериментів. З 1989 року було відкрито кафедру історії української музики, проблемну лабораторію музичної етнографії, кафедри фольклору, старовинної музики, сучасних музичних технологій. Ректорат актуалізував тенденції, породжені процесами демократизації українського суспільства, відродження національної культури, утворивши Центр музичної україністики. Та найголовніше, навчальний заклад було визнано високою державною інституцією – 1995 року Консерваторія стала Національною музичною академією України імені П. І. Чайковського, яка впевнено нарощувала темпи свого розвитку.

Протягом останнього десятиліття Академія, очолювана Володимиром Івановичем Рожком, зазнала суттєвого оновлення, розширення творчих обріїв. Ми високо цінуємо свої традиції, набуті попередніми поколіннями митців, їх жертвованою працею, професійним досвідом.

Отже, історія навчального закладу відтворює шлях і потужний потенціал попередніх поколінь, помножений на пасіонарні (за Л. Гумільовим) особистості найкращих керівників, їх цілеспрямовану діяльність, моральні і духовні цінності.

Історична доля закладу була складною, але величезний внутрішній потенціал, духовна аура, уособлена в долях його найкращих представників, допомогли йому встояти у вирі драматичних подій.

Великий мислитель Китаю V–VI тис. до н. е. Конфуцій на запитання «Чи можна знайти такий вимір, який об'єднає, в позитивному сенсі, усі філософії і релігії світу?» відповів: «Це – взаємність». Саме цей вимір став ключовим для Папи Римського Іоанна Павла II в його останній промові. Він закликав до «цивілізації, любові і взаємності».

Здається, це оберігало нашу Alma mater протягом її перших 100 років, сподіваємось, це стане оптимістичною запорукою і її подальшого майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко М. Музично-драматичний інститут ім. Лисенка у Києві: Коротка історія його розвитку / М. Грінченко // Державний музично-драматичний інститут ім. Лисенка: 1903 – 1918 – 1928. – К., 1928. – С. 3–24.
2. Лист Б. М. Лятошинського до Р. М. Глієра від 2 травня 1948 р. // Борис Лятошинський. Епістолярна спадщина : у 2 т. – Т. 1 : Борис Лятошинський – Рейнгольд Глієр. Листи (1914–1956) / розшифр., упор. вступ. ст., комент. та прим. М. Копиці; ред. О. Голинська; гол. консульт. і хранитель архіву Б. Лятошинського І. Царевич. – К. : [Задруга], 2002. – С. 358.
3. Михайлов К. Из истории Киевской консерватории / К. Михайлов // Академія музичної еліти. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 51–96.
4. Письмо дирекции и месткома Киевской консерватории в Харьковский Губфинотдел. – Міський архів Києва. – Ф. 810. – Оп. I. – Од. зб. 15.
5. Скорик М. Київ 60-х та І. Ф. Ляшенко / М. Скорик // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – Вип. 16 : Культурологічні проблеми української музики (наукові дискурси пам'яті академіка І. Ф. Ляшенка. – К., 2002. – С. 53–61.
6. Хорошунова И. Киевские записки. 3 января 1943 г. / Ирина Хорошунова. – ЦДАВОВ України. – Ф. 5270. – Оп. 1. – Од. зб. 8.

Копиця М. Д. Історія Академії у постатях її керівників. Здійснено огляд основних етапів в історії Київської консерваторії; висвітлено діяльність перших її керівників – В. Пухальського, Р. Глієра, Ф. Блюменфельда, К. Михайлова; охарактеризовано роботу навчального закладу на чолі з А. Луфером у 1930-і роки та під час воєнного лихоліття, у повоєнні роки – з О. Климовим і А. Штогаренком, протягом 1960–1990-х років – на чолі з академіками І. Ляшенком і О. Тимошенком; наголошено на суттєвих змінах в Академії останнього десятиліття, здійснюваних під керівництвом В. Рожка.

Ключові слова: Київська консерваторія, Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, вища музична освіта.

Копиця М. Д. История Академии в портретах её руководителей. Осуществлен обзор основных этапов в истории Киевской консерватории; освещена деятельность первых её руководителей – В. Пухальского, Р. Глиэра, Ф. Блюменфельда, К. Михайлова; охарактеризовано работу учебного заведения во главе с А. Луфером в 1930-е годы и во время военного лихолетья, А. Климовым и А. Штогаренко – в послевоенные годы, во главе с академиком И. Ляшенко и О. Тимошенко – в 1960–1990-е годы; отмечены существенные изменения в Академии последнего десятилетия, осуществляемые под руководством В. Рожка.

Ключевые слова: Киевская консерватория, Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского, высшее музыкальное образование.

Kopitsa M. D. History of the Academy in the Portraits of its Leaders. This article overviews the main stages in the history of the Kyiv Conservatory; highlights the activities of its first directors – V. Puchalski, R. Glier, F. Blumenfeld, K. Mikhailov; characterizes the work of the institution headed by A. Luferov during the 1930^s and during the war, by A. Klimov and A. Shtoharenko – in the postwar years, led by academics I. Liashenko and O. Tymoshenko in the 1960–1990^s; marks the significant changes in the last decade, carried out by the Academy under the direction of V. Rozhok.

Keywords: Kyiv Conservatory, the Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, higher education in music.